

ეკონომიკური აზრის ისტორია

ილია ჭავჭავაძე - ეკონომიკური თეორიის კლასიკოსი

ჯემალ ხარიტონაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საერთაშორისო ეკონომიკისა და ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორიის კათედრის ასოცირებული პროფესორი

რეზიუმე

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის და XX საუკუნის დასაწყისში ქართული ეკონომიკური აზრის წარმომადგენელთა შორის გრანდად მოჩანს ილია ჭავჭავაძე. მისი ეკონომიკური შეხედულებები კლასიკური ეკონომიკური სკოლის თეორიების იდენტურია.

ი. ჭავჭავაძე პირველ ყოვლისა იზიარებდა კლასიკური ეკონომიკური სკოლის შრომითი ღირებულების თეორიას. ის, ეკონომიკურად წელში გამართული საზოგადოების ასაშენებლად ყველასთვის სავალდებულო შრომის პრინციპს აღიარებდა.

ი. ჭავჭავაძეს მიაჩნდა, რომ ქართველი ერის წინსვლისთვის უპირველესი მნიშვნელობა ჰქონდა ეკონომიკური ცხოვრების გაუმჯობესებას, სხვადასხვა კლასებს შორის ეკონომიკური ურთიერთობის მონესრიგებას, ქვეყნის სიმდიდრის ზრდას, დოვლათის სიუხვეს.

მიუხედავად იმისა, რომ ი. ჭავჭავაძე მრეწველობის განვითარების მომხრე იყო, საქართველოს მომავალი საზოგადოების საფუძვლად რაციონალურად მოწყობილი სოფლის მეურნეობა მიაჩნდა.

საკვანძო სიტყვები: კლასიკოსი, ვაჭრობა, წარმოება, ღირებულება

ILIA CHAVCHAVADZE - A CLASSIC OF EKONOMIC THEORY

Jemal Kharitonashvili

Doctor of Economics, Associate Professor of the Department of International Economics and Economic History, Faculty of Economics and Business, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. Tbilisi. Georgia

ABSTRACT

Ilia Chavchavadze stands out as a giant among representatives of Georgian economic thought in the second half of the XIX century and early XX century. His economic views are identical to the theories of the classical economic school. I. Chavchavadze recognized the principle of compulsory labor for everyone in order to build an economically viable society.

I. Chavchavadze believed that the improvement of economic life, normalization of economic relations between different classes, increase of the country's wealth, and abundance of wealth were of primary importance for the progress of the Georgian nation.

Although I. Chavchavadze was a supporter of the development of industry, he considered rationally arranged agriculture as the basis of Georgia's future society.

შესავალი

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის და XX საუკუნის დასაწყისის ქართველი მოღვაწეებისთვის დამახასიათებელი იყო ეკონომიკური საკითხებისადმი განსაკუთრებული ყურადღება. ეს განპირობებული იყო საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სიმწიფით, რომელმაც ინტელიგენციის ყურადღების ცენტრში ეკონომიკური პრობლემები მოაქცია. ეკონომიკური განვითარების სფეროში ეს იყო ძველი ნატურალური ურთიერთობების რღვევისა და კაპიტალისტური მენარმეობის თანდათანობით ჩამოყალიბების პერიოდი. განსახილველ პერიოდში საქართველო კაპიტალიზმის გზაზე დამდგარი აგრარული ქვეყანა იყო, ლუსტად განვითარებული მრეწველობით.

ქართული ეკონომიკური აზრის წინაშე პრობლემების მთელი წრე იყო, რომელიც ნათლად გააზრებასა და გადაჭრას მოითხოვდა. ამ საქმეში თავიანთი წვლილი შეიტანეს გამოჩენილმა ქართველმა მოაზროვნეებმა - დ. ყიფიანმა, ა. ორბელიანმა, კ. მამაცაშვილმა, ნ. ჭავჭავაძემ, მ. თუმანიშვილმა, გ. წერეთელმა, ა. წერეთელმა, ი. გოგებაშვილმა, ა. ფურცელაძემ, გ. მაიაშვილმა, გ. თარხან-მოურავმა, ს. მესხმა, ა. ჯორჯაძემ, ა. წულუკიძემ, ნ. ნიკოლაძემ და სხვებმა.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის და XX საუკუნის დასაწყისში ქართული ეკონომიკური აზრის წარმომადგენელთა შორის გრანდად მოჩანს ილია ჭავჭავაძე. მისი ეკონომიკური შეხედულებები კლასიკური ეკონომიკური სკოლის თეორიების იდენტურია.

მასალები და მეთოდები

ილია ჭავჭავაძე (1837-1907წწ.) სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე სწავლობდა 1857-1861 წლებში. საუნივერსიტეტო არეულობის გამო მეოთხე კურსიდან გამოვიდა. შემდგომში ფართო პუბლიცისტურ, სამწერლო და საზოგადო მოღვაწეობას ეწეოდა.

ი. ჭავჭავაძე ქართველ ერში უპირველესად მოიხსენებდა, როგორც დიდი საზოგადო მოღვაწე, მეცნიერი, პუბლიცისტი. შემდეგ კი, როგორც ბრწყინვალე მწერალი და პოეტი. იგი შემოქმედებითი ენთუზიაზმით იკვლევდა საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკურ

მიკური განვითარების გზებს და საშუალებებს.

თავისი სიცოცხლის უკანასკნელი ოცი წლის განმავლობაში ი. ჭავჭავაძეს მხატვრულ შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი თითქმის არაფერი შეუქმნია. მთელი მისი ყურადღება საქართველოს კეთილდღეობის და მისი აღმავლობისკენ იყო მიმართული, რომლის უზრუნველყოფის აუცილებელ პირობად ეკონომიკური აღმავლობა მიაჩნდა.

ი. ჭავჭავაძის ეკონომიკური შეხედულებანი გადმოცემულია პუბლიცისტურ ნერილებში და პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ნარკვევებში. ესენია: „ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების საზრუნავი“ (1893წ.); „საზოგადოებრივი ცხოვრების ნაკლნი და მისი ეკონომიკური მიზეზები“ (1897წ.), „ძველი და ახალი ჩვენს ეკონომიკურ ცხოვრებაში“ (1897წ.), „პოლემიკა ნოე ჟორდანიასთან“ (1900წ.), „ცხოვრება და კანონი“, „ხიზნების საქმე“, „ბატონ მებისნის პროექტი“ და სხვ.

ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური იდეებიდან ჩანს, რომ მისი შეხედულებები ეთანადება ინგლისურ-ფრანგული კლასიკური ეკონომიკური სკოლის თეორიებს.

კლასიკური სკოლა ეკონომიკურ მეცნიერებაში XVII-XVIII საუკუნეებში ჩამოყალიბდა. მისი ფუძემდებლები იყვნენ ინგლისელი ეკონომისტი უილიამ პეტი(1623-1687წ.წ.) და ფრანგი ეკონომისტი პიერ ბუაგილბერი(1664-1714წ.წ.), ხოლო ამ სკოლის მამთავრები იყვნენ შოტლანდიური წარმოშობის ინგლისელი ეკონომისტი ადამ სმიტი(1723-1790წ.წ.) და ჰოლანდიური წარმოშობის ინგლისელი ეკონომისტი დევიდ რიკარდო(1772-1823წ.წ.).

კლასიკური სკოლის მთავარი მონაპოვარი იყო ღირებულების შრომითი თეორია, რომლის მიხედვითაც საქონლის ღირებულება იწარმოება წარმოების პროცესში დახარჯული ადამიანის შრომით და მისი სიდიდე გაიზომება საზოგადოებრივად აუცილებელი სამუშაო დროით[1,33].

ი. ჭავჭავაძეც შრომითი ღირებულების თეორიის პოზიციაზე იყო. იგი, ეკონომიკურად წელში გამართული საზოგადოების ასაშენებლად ყველასთვის სავალდებულო შრომის პრინციპს აღიარებდა.

ი. ჭავჭავაძის აზრით, ყოველი ადამიანი, რა წოდებისა და ხარისხისაც არ უნდა ყოფილიყო იგი, შრომასა და გარჯაში უნდა ეძებდეს და ნახულობდეს თავისი ცხოვრების ქეშმარიტ საგანს.[2, 29]].

ი. ჭავჭავაძეს მიაჩნდა, რომ ქართველი ერის წინსვლისთვის უპირველესი მნიშვნელობა ჰქონდა ეკონომიკური ცხოვრების გაუმჯობესებას, სხვადასხვა კლასებს შორის ეკონომიკური ურთიერთობის მოწესრიგებას, ქვეყნის სიმდიდრის ზრდას, დოვლათის სიუხვეს. უამისოდ, ზედმეტი იყო ლაპარაკი კულტურის სერიოზულ განვითარებასა და ხალხის

სულიერი სიმდიდრის ზრდაზე.

ერის გაძლიერებისა და გამდიდრების ერთდართო სამართლიან და დაუშრეტელ წყაროდ ი. ჭავჭავაძე ეკონომიკურ წარმოებას მიიჩნევს. თავის ნერილში „ძველი და ახალი ჩვენი ეკონომიკური ცხოვრებისა“ აღნიშნავდა: „ვაჭრობა არ ქმნის სიმდიდრეს.“ „ნუ დავივინყებთ, – ნერდა ის, – რომ ჩვენ საქმე გვაქვს ჩარჩულ ფულთან, რომელიც ყოველ სხვა ფულზე უფრო უღონოა. ჩარჩული ფული ბუნებით მხდალია, იმიტომ რომ ქურდბაცაცაა. იქა მკის, საცა არ უთესია. იგი გასამჯელოს იქ იღებს, საცა არ ირჯება. იგი სუქდება მით, რომ სხვას ამქლევენ, აჭლექებს. იგი თვითონ ივსება და სხვას აცარიელებს“. „ჩარჩული ფული არ ქმნის სარჩო-საბადებელს და მარტო თვლის თამასუქებს და სად ვის რა ასცინცლა. იგი ეკონომიკური წარმოებისათვის მკვდარია და, მაშასადამე, მკვდარია იმისთანა მოქმედებისთვის, რომელიც ერთადერთი სამართლიანი და მიუწვდომელი წყაროა გაღონიერებისა და თუნდ გაფულიანებისაც, რაკი დღეს ფულია სიმდიდრედ აღიარებული“[3,4].

ი. ჭავჭავაძე აღნიშნავს ვაჭრობის დადებით მხარეებს. მთითებს საქონელმომოქცევის უდიდეს როლზე საზოგადოებრივ განვითარებაში. მისი თქმით, ეს არის ერთადერთი მხოლობითი ეკონომიკური დამოკიდებულება კაცთა შორის და კაცობრიობამ ჯერ ამის გარდა სხვა ეკონომიკური დამოკიდებულება არ იცის“.

ი. ჭავჭავაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ვაჭრობას, როგორც ერთი ადგილიდან მეორე ადგილზე საქონლის განაწილების საშუალებას, რომლის დანიშნულებაც არის წარმოებული საქონლის დაყვანა მომხმარებლამდე.

„ვაჭრობა, რასაკვირველია, საჭიროა ერის ცხოვრებისთვის, იმოდენად, რამოდენადაც იგი ეზიდება საქონელს იქიდან, საცა მეტია, იქ, საცა უჭირთ და ამ გზით შველის სიმდიდრის მოფენას და მორგებას ყველგან“.

ვაჭრობის დადებითი მხარეების გარდა, ი. ჭავჭავაძე მიუთითებს მის უარყოფით მხარეებზეც. ვაჭრობა, თვლის იგი, გარდაქმნის ადამიანის ბუნებასა და პირადი ცხოვრების პრინციპებს, და ერი მარტო ვაჭრობით თუა დაკავებული, არის „გაქსუებული, გაფანტული“. ი. ჭავჭავაძის აზრით ვაჭრობაში არის კიდევ ერთი უარყოფით მხარე, რომ კაპიტალისტური წყობილების პირობებში ყველა ვაჭარი ცდილობს, დაძაბულობა შექმნას მიწოდება-მომხმარებას შორის და რაც შეიძლება ღირებულებაზე მაღლა გაყიდოს საქონელი.

აქ, საჭიროა გავიხსენოთ ადამ სმიტის დამოკიდებულება მერკანტილიზმისადმი. მერკანტილისტები სიმდიდრის წყაროს ეძიებდნენ ვაჭრობაში. ა. სმიტი მერკანტილიზმს შუასაუკუნეებრივ სისულელეს უწოდებდა და აღნიშნავდა, რომ ინგლისის ბურჟუაზიამ სიმდიდრის წყარო სამრეწველო წარმოებაში უნდა ეძიოსო.

ილია ჭავჭავაძე დიდ გულისტიკვილს გამოთქვამდა იმის გამო, რომ ჩვენში მრენველობა კუს ნაბიჯით მიდიოდა.

ი. ჭავჭავაძის თქმით, მრენველობის ხელშეწყობა შესაძლებელი იყო კაპიტალური დაბანდების გაძლიერების გზით და ამ გზას კი ჩვენი შეძლებული ადამიანები გვერდს უვლიან. ფულს მხოლოდ მევახშეობისთვის იყენებდნენ და მსესხებლებს ტყავს აძრობდნენ. ამით ღარიბებს უფრო ღარიბებდნენ, ქვეყნის ეკონომიკურ წინსვლას არაფერს მატებდნენ და მხოლოდ თვითონ ხეირობდნენ ცოტათი სარგებლით. მთელ მოქმედებას ფულიანი კაცებისას ერთი ჯიბიდან მეორეში ფულის გადატანა წარმოადგენდა. აბა ერთი მიიხედ-მოიხედეთ ჩვენს გარშემო, – აღნიშნავდა ი. ჭავჭავაძე-გვიჩვენეთ, რომ ერთ ვინმე მათგანს თითი გაენძროს ქვეყნის სიმდიდრის წასამატებლად. ამ ყოვლად და მრავალგვარად მდიდარ ქვეყანაში, საცა ათასგვარი ფაბრიკა, ქარხანა და ერთობ ამის მაგვარი მრენველობა დიდ ხელს მისცემს მრენველობასაც და ქვეყანასაც გაამდიდრიებს, არც ერთ ფულიან კაცს გუწებია არ გაუტარებია, აზრადაც არ მოსვლია, რომ კაცმა თვითონაც იხიროს და ქვეყანასაც არგოს რამეო.

იქვე აღნიშნულია იმის შესახებ, რომ ჩვენი შემძლე ადამიანები ფულს ჩარჩული მიზნით იყენებენ, ხალხის მოტყუებით უნდათ გამდიდრება და ის კი არ იციან, რომ ერთხელ მოტყუებული კაცი იმათ აღარ გაეკარება, მცირე სარგებელს სჯერდებიან და თავიანთი უმეცრებით თუ დოყლაპიობით დიდს ხელიდან უშვებენ. როცა ქალაქში ცხენის რკინიგზის გამართვას ცდილობდნენ, ჩვენებურმა სოფდაგრებმა ვერ შებედეს ამ საქმეს. ვერ შებედა კიდეც არაფერია, საქმე ის არის, რომ მაგ გზის საქმე სიცილადაც აღარ ეყოთ და ამბობდნენ „რასაც მოიგებენ, ჩვენ წილს ნუ დაგვიდებენო.“ იმახონდნენ უმეცრების კმაყოფილებით და დაცინვით ჩვენი ფულიანი კაცები. როცა ცხენის რკინიგზა(კონკა) სხვა ქვეყნიდან მოსულმა გამართა და ნახეს, რომ ამ საქმეში კაი მოგება აქვს, მხოლოდ მაშინდა წამოწყვიტეს თვალები და წუნუნებდნენ, „ეს საქმე ხელიდან როგორ გავუშვითო“.

ასეთივე საქმე მოუვიდათ შავი ქვის (მანგანუმის) გამო. უცხო ქვეყნელებმა ეს აუარებელი სიმდიდრე ხელიდან გამოსტაცეს. ასეთივე საქმე დაემართათ შაქრის ქარხნის გამო, როემლსაც ეხლა სხვიდან მოსულები მართავენ სკრაში თ. კ. შალიკოვის მამულში. სოფდაგრები კი დუქანში თვლემას ვერ მოშორებიან... სწორედ ასეთი ამბავიც დაატყდებათ თავზე ღვინის ვაჭრობის გამოც... საითაც გინდათ მიიხედეთ და ყველგან ნახავთ, რომ ჩვენებურ ფულიანებს არც გონება უჭრით, არც თვალი, რომ დასანახი დაინახონ ან ნამდვილად წყაროს სიმდიდრისას ხელი ჩაავლონ, თავის სახეიროდ ცალკე და ქვეყნის საკეთილდღეოდ ერთობ[5, 223].

ი. ჭავჭავაძე გულისტიკვილით აღნიშნავდა, რომ

ჩვენში მეურნეობის გაძლოლა წინა პლანზე არ არის და ეს აღარიბებს ერს, ალატაკებს მშრომელებსო.

მიუხედავად იმისა, რომ ი. ჭავჭავაძე მრენველობის განვითარების მომხრე იყო, საქართველოს მომავალი საზოგადოების საფუძვლად რაციონალურად მოწყობილი სოფლის მეურნეობა მიაჩნდა. მისი თქმით, „თავდაპირველი შემოქმედი ეროვნებისა და ერის სიმდიდრისა მარტო გუთანი და მიწა ყოფილა ან იქნება კიდეც. ... საპოლიტიკო და საეკონომიო ყოფაცხოვრება ამ

ორის საგნით სულდგმულობს“. „ამისთანა წყობამ მიჰმართა უსათუოდ ჩვენი ხალხი მიწათმოქმედებას, რომელიც უფრო დაუშრობელი და მკვიდრი წყაროა ხალხისა ქვეყნის საზრდოობისთვის, ვიდრე სხვა რამ[6, 325].

ი. ჭავჭავაძის აზრით მაშინდელი საქართველოს ეკონომიკური ხსნა სოფლის მეურნეობა იყო: „ჩვენი სრული ყურადღება მარტო სოფელს უნდა ეკუთვნოდეს, თუ სამუდამოდ არა, ჯერხანად მაინცო“. ეს იდეა კი გარკვეულად ეთანადება კლასიკური სკოლის ერთ-ერთი მიმდინარეობის, ფიზიოკრატიზმის (ფრანსუა კენე-1694-1774წ.წ; ა. ტიურგო-1727-1781წ.წ.) აზრს. რომლის მიხედვითაც ერთად-ერთ მწარმოებელურ დარგს მიწათმოქმედება წარმოადგენს[20,77].

ი. ჭავჭავაძე სოფლად მატერიალური სიუხვის შექმნის აუცილებელ პირობად მიიჩნევდა მეურნეობის რენტაბელობას, მინის რაციონალურ დამუშავებას და წარმოების ხარჯების შემცირებას. უნდა ითქვას, რომ იმ პერიოდში ჩარჩულ კაპიტალს დაპყრობილი ჰქონდა საქართველოს სოფლის მეურნეობა, ამიტომ ი. ჭავჭავაძე კატეგორიულად მოითხოვდა მის წინააღმდეგ ორგანიზებულ ბრძოლას სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობების შექმნის გზით.

ილია ჭავჭავაძე ეკონომიკური კატეგორიების შესახებ

რაც შეეხება ი. ჭავჭავაძის მსჯელობას ეკონომიკური კატეგორიების შესახებ, აქ შემდეგი უნდა ითქვას:

ი. ჭავჭავაძეს თავისი მოსაზრებები ჰქონდა ისეთ რთულ ეკონომიკურ კატეგორიაზე, როგორიცაა ღირებულება.

ი. ჭავჭავაძის თქმით, „ღირებულება არის ის რაოდენობა, სხვადასხვაგვარ საქონელთა ერთმანეთის წინაშე, რომელიც შესაძლოს ხდის საქონლების ერთმანეთზე ცვლას. მაგალითად, ორი თუნგი ღვინო იცვლება ერთ კოდ პურზე. ეს რაოდენობა, რომელიც შესაძლოდ ხდის ღვინის გაცვლას პურზე და პურისას ღვინოზე, მათი ღირებულებაა ერთმანეთის წინაშე. ფასი კი იგივე ღირებულებაა საქონლის, მხოლოდ ფულის რაოდენობით გამოთქმული“.

ი. ჭავჭავაძის აზრით, ღირებულება წარმოადგენს ადამიანის აბსტრაქტული შრომის შედეგს და

მისი ოდენობა განისაზღვრება პროდუქტის ერთეულზე საზოგადოებრივად აუცილებელი შრომის დანახარჯით.

ი. ჭავჭავაძის აზრით, ღირებულების ცვალებადობა გულისხმობს ფასების ცვალებადობას, ხოლო ფასების ცვალებადობა არ გულისხმობს ღირებულების ცვალებადობას, რადგან მათ სხვადასხვა ფაქტორები განსაზღვრავენ. პირველის საფუძველია საქონელში განივებული შრომა, ხოლო მეორის კი - ფულის კურსი. და თუ საქონელი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ფასით გამოისახება ანუ ადგილი ექნება საქონლის „სიძვირეს“ და „სიიაფეს“, ამას ილია ჭავჭავაძე ხსნის ბაზარზე მოთხოვნა-მიწოდების ხასიათით. თუ ბაზარზე საქონელი ბევრია - ფასი ეცემა, ხოლო თუ საქონლის დეფიციტია - ფასი მატულობს.

როგორც ვხედავთ, ი. ჭავჭავაძე იზიარებდა კლასიკური სკოლის, კერძოდ ადამ სმიტის ღირებულების თეორიას.

ი. ჭავჭავაძეს ესმოდა, რომ ფულის კურსის სიმტკიცისთვის საჭიროა სახელმწიფომ გამოუშვას იმ რაოდენობის ამსახველი ფული, რა ღირებულების საქონელიც არის ბრუნვაში და რომ ამ პროპორციის დარღვევა ფულის კურსის ამაღლებას ან დაცემას იწვევს. სასარგებლოა ფულის კურსის ამაღლება, ხოლო საზიანოა ფულის კურსის დაცემა, რადგან ამ დროს ხდება ფულის გაუფასურება და მოსახლეობის ძირითადი მასის მატერიალური პირობების გაუარესება.

ღირებულების და ფასის საკითხში ი. ჭავჭავაძის დასკვნითი აზრი ასეთია: „მეცნიერებაში დადგენილია კანონი, როცა საქონლის რიცხვი იგივეა, მაშინ რაც ქვეყანაში ფული ტრიალებს - ერთი-ორად რომ იქცეს, საქონლის ფასებიც ერთი-ორად აიწევს მხოლოდ, და რასაც მწარმოებელნი ამით მოიგებენ გასასყიდში, იმდენსავე წააგებენ სასყიდში. ასევე მოხდება, რომ ფულმა ამ შემთხვევაში ერთი-ორად იკლოს. მაშინ ფასები ერთი-ორად დაეცემა და მწარმოებელნი რამდენადაც წააგებენ გასასყიდში, იმდენს მოიგებენ სასყიდში. არც ერთ შემთხვევაში სასწორი გაცემის და ალების არ შეიძლება.“

ი. ჭავჭავაძეს კარგად ესმის გასაღების ბაზრის მოქმედების მექანიზმი, რომელიც აგრეთვე ხშირად ფულის კურსის ცვალებადობის მიზეზი ხდება და, მისი აზრით, ამ შემთხვევაში საჭიროა ახალი ბაზრების ძიება და ათვისება. თუ დღემდე არსებული ბაზარი არ იტევს საქონელს, მაშინ მეწარმე ამცირებს თავისი საქმიანობის მოცულობას. ი. ჭავჭავაძე იქვე მიუთითებს, რომ ფულის მასის დიდი რაოდენობით მოზღვაებას სახელმწიფოში მისი გამდიდრება არ მოაქვს. პირიქით, წარმოება ეცემა. მას მოჰყავს პრუსიის მაგალითი, რომელმაც დიდი რაოდენობით კონტრიბუცია (5 მილიარდი ფრანკი) წაართვა საფრანგეთს, 1870-71წ.წ. ომში გამარჯვების შემდეგ, მაგრამ ბევრმა ფულმა პრუსია არ გაამდიდრა. პირიქით, გამოიწვია პრუსიელი ხალხის გახიზნა სამშობლოდან. ამ მაგალითით ჭავჭავაძე ასაბუთებს, რომ მარტო ფულს არ შეუძლია ქვეყნის გამდიდრება.

ჭავჭავაძეს ფრიად საყურადღებო შეხედულებები გააჩნდა კრედიტის საკითხში.

ი. ჭავჭავაძეს სურდა, სწორად ორგანიზებული ბანკის საშუალებით საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება მოეხდინა. ილიას აზრით, კრედიტის ეკონომიკური საგანი ის არის, რომ იგი საზოგადოებაში მოხმარებული იქნეს წარმოების ასათვისებლად. სწორედ ამით იზრდება „ქვეყნის ნივთიერი კეთილდღეობა და სიმდიდრე“, - აღნიშნავდა ის.

ი. ჭავჭავაძე, კრედიტის ობიექტური ბუნებიდან გამომდინარე, მოითხოვდა, რომ ბანკიდან სესხი მხოლოდ ბევრად ადამიანებს მისცემოდათ. არავის არ უნდა ჰქონოდა იმედი, რომ ბანკი თავის სალაროებს უქნარებს გაუხსნიდა.

ი. ჭავჭავაძე მიუთითებდა კრედიტის დიდ როლზე წარმოების გაფართოების საქმეში. თუ როგორ აწესრიგებს იგი ნედლეულის, მასალების და პროდუქციის განაწილებას წარმოების და მოხმარებისთვის, ქვეყნის ერთი ადგილიდან მეორეში.

ი. ჭავჭავაძის თქმით, კრედიტი, რომელიც წარმოების გასაძლიერებლად იხმარება, ზოგადი სიმდიდრის ერთი იმისთანა წყაროა, ურომლისოდაც საზოგადოების კეთილდღეობა ძნელად იგულისხმება. იმიტომ, რომ კრედიტს, გადააქვს რა კაპიტალისტურად თუ წარმოების მასალად, იარაღად, თუ სხვაგვარს სახმარ ნივთად. გადააქვს იქიდან, საცა ყოველივე ეს მუქთად აწყვია და იქ საცა საჭიროა წარმოების გასაძლიერებლად. ამ სახით ჩამოარიგებს კაპიტალს და ყოველგანვე იმ სარგებლობას მოატანინებს, რისთვისაც კაპიტალია დანიშნული.

ი. ჭავჭავაძე მეოთხედ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში თბილისის საადგილმამულო-სათავადაზნაურო ბანკის მმართველი იყო. მას საშუალება ჰქონდა პრაქტიკულად განეხორცილებინა თავისი ნააზრევით.

ი. ჭავჭავაძე იზიარებდა კლასიკური სკოლის, კერძოდ, ადამ სმიტის ეკონომიკური ლიბერალიზმის პრინციპსაც.

(თავისუფალი მეწარმეობა, თავისუფალი ვაჭრობა, თავისუფალი კონკურენცია) მას ეკონომიკური პოლიტიკის საფუძვლად ეკონომიკური თავისუფლება მიაჩნდა. იგი მოითხოვდა კონკურენციის თავისუფლებას, კონკურენციულ ბრძოლას. ა. სმიტის ნაშრომში „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“ (1776წ.) მნიშვნელოვანი ადგილი ეკონომიკური ლიბერალიზმის იდეას უკავია.

ა. სმიტი სახელმწიფოს მხოლოდ ისეთ ფუნქციებს (ქვეყნის თავდაცვა, ბანკოტების გამოშვება და ა.შ.) აკისრებდა, რომლებიც თავისუფალი კონკურენციის, ეკონომიკური თავისუფლებისთვის დადებით როლს შეასრულებდა.

ა. სმითის აზრით, საქონლის, ფულის, კაპიტალის და შრომის თავისუფალი მოძრაობის დროს საზოგადოების რესურსები ყველაზე რაციონალურად და ოპტიმალურად იქნება გამოყენებული. მისი ეკონომიკური მოძღვრების ალფა და ომეგა კონკურენციის თავისუფლება იყო. იგი წითელ ზოლად გასდევს მის წიგნს „ხალხთა სიმდიდრეს.“ ამ პრინციპს ა. სმითი უსადაგებდა ექიმებს, უნივერსიტეტის პროფესორებსა და... მღვდლებსაც კი.

თუ ყველა სარწმუნოებისა და სექტის ღვთის მსახურს ერთმანეთთან თავისუფალი კონკურენციის საშუალება მიეცემათ, არც ერთ ჯგუფს პრივილეგია და, მით უმეტეს, მონოპოლია არ ექნება, მაშინ ისინი ყველაზე ნაკლებად იქნებიან ზიანის მომტანნი.

ილია ჭავჭავაძე თავის სტატიაში „სატამოშნო პოლიტიკა ევროპაში, ფრიტრედეროზა და პროტექციონიზმი“ (1887წ.), სიმპათიას ფრიტრედეროზის მიმართ გამოხატავს და აღნიშნავს, რომ: ამ სამეცნიერო თეორიამ თვითონ ცხოვრებაშიც გზა გაიკაფა. მაშინ ამ ამბავს მიესალმა მთელი ევროპა, როგორც ლიბერალიზმის გამარჯვებას [21, 310]. ილია ჭავჭავაძე მიუთითებს, რომ მეურნეობრიობის უფრო მაღალ ფორმას ეკონომიკური ლიბერალიზმი წარმოადგენსო [22]. თუმცა მანამდე მისვლაა საჭირო. საჭიროა სრულყოფილი კონკურენტული ბაზრის შექმნა.

ისმება კითხვა, საიდან იცოდა ილია ჭავჭავაძე ეკონომიკური თეორია?

- პეტერბურგის უნივერსიტეტში ილია პოლიტიკურ ეკონომიკას სწავლობდა ცნობილი ეკონომისტის ჯონ სტიუარტ მილის (1806-1873წწ.) წიგნით „პოლიტიკური ეკონომიკის პრინციპები“ (1848წ.), რომელიც ავტორის სიცოცხლეშივე 7-ჯერ გამოიცა.

თანამედროვე ამერიკელი ეკონომისტები კემპელ რ. მაკ კონელი და სტენლი ლ. ბრიუ თავიანთ „ეკონომიკაში“ (2000წ.), ჯ. ს. მილს ასახელებენ ყველა დროის გამოჩენილ ეკონომისტთა ხუთეულში. ესენია: ადამ სმითი, დევიდ რიკარდო, კარლ მარქსი, ჯონ სტიუარტ მილი და ჯონ მეინარდ კეინზი [17].

ჯ. ს. მილის წიგნის გარდა ილია ჭავჭავაძე კარგად იცნობდა ა. სმითისა და სხვა ევროპელი ეკონომისტების ნაშრომებს. ილია, სტუდენტობის პერიოდში საუნივერსიტეტო საგნებზე მეტად, უცხოურ ლიტერატურას ეტანებოდა.

დასკვნა

ზემოთ მოყვანილი მსჯელობიდან, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ქართველი მოაზროვნე ილია ჭავჭავაძე უდიდესი ქართველი ეკონომისტი იყო. ილია ჭავჭავაძე ეკონომიკის მაღალკვალიფიციური თეორეტიკოსია. ის კლასიკური ეკონომიკური სკოლის პოზიციაზე დგას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. სმითი ა., (1938), გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ, ტ. I, თბ.
2. ჭავჭავაძე ი., (1987). წოდებათა თანასწორობა, რჩ. ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. V, თბ.
3. ხარიტონაშვილი, ჯ., (1993), ჩარჩული ფული ქურდბაცაცაა, გაზ. „სიმართლე“, აპრილი, N5. გვ. 4.
4. ჭავჭავაძე, ი., თხზ., სრ. კრებული, ათ ტომად, ტ. III, V, VI.
5. სართანია, ტ., (1971), ილია ჭავჭავაძის სოციალურ-ეკონომიკური შეხედულებათა შესახებ, ცხინვალი.
6. ჭავჭავაძე, ი., (1977), ძველი საქართველოს ეკონომიკური წყობის შესახებ, თხზულებანი ორ ტომად, თბ.
7. ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან, (1957), თბ.
8. ბახტაძე, ვ., (1959), ილია ჭავჭავაძის სოციალურ-ეკონომიკური შეხედულებანი, თბ.
9. ბერაძე, ს., (1958), ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური შეხედულებანი, თბ.
10. თოდუა, გ., (1983, 1987), XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი ეკონომიკური აზრის ისტორიის საკითხები, ნაწ. I., ნაწ. II, თბ.
11. კაკულია, რ., (1983), ქართული ეკონომიკური აზროვნების ისტორიიდან, თბ.
12. რატიანი, პ., (1962), ქართველ თერგდალეულთა რევოლუციური მოღვაწეობის ისტორიიდან, თბ.
13. სართანია, ტ., (1992), ილია ჭავჭავაძე, თბ.
14. ჩადუნელი, ე., (1978), გაზეთ „დროების“ პუბლიცისტთა საზოგადოებრივ-ეკონომიკური შეხედულებანი, თბ.
15. ჩადუნელი, ე., (1978), ქართული ეკონომიკური აზრის განვითარების ისტორიიდან, თბ.
16. მაკ კონელი, კ. რ., სტენლი ლ. ბრიუ, (1993), ეკონომიკის, ნაწილი 1, თბ.
17. სილაგაძე, ა., (2010), ეკონომიკური დოქტრინები, თბ.
18. ხარიტონაშვილი, ჯ., (1997), ეკონომიკურ მოძღვრებათა რეტროსპექტივა და თანამედროვე პრობლემები, ნაწ., II, თბ.
19. ხარიტონაშვილი, ჯ., (2019), ეკონომიკური აზრის ისტორია, თბ.
20. ხარიტონაშვილი, ჯ., (2008), პროტექციონისტული ეკონომიკური დოქტრინის ევოლუცია, თბ.
21. ჭავჭავაძე, ი., (1956) სატამოშნო პოლიტიკა ევროპაში, ფრიტრედეროზა და პროტექციონიზმი, თხზ., ტ., 8, თბ.
22. ხარიტონაშვილი, ჯ., (2002), ი. ჭავჭავაძის შეხედულებები ეკონომიკური ლიბერალიზმის და პროტექციონიზმის შესახებ, ჟ. „ეკონომიკა“, N 10-11.
23. Мегрелишвили, Г., (1960) Грузинская общественно-экономическая мысль во второй половине XIX века, Тб.